

FRANK VAN KOLFSCHOOTEN

De Beethovenstraat

Verborgen geschiedenissen



Voor Hannah en Mirjam

© 2015 Frank van Kolschooten

Alle rechten voorbehouden

Boekverzorging: Mulder van Meurs

Omslagfoto: Beethovenstraat 1930, collectie H.J.A. Duparc

ISBN 978-94-6297-011-3

NUGI 693 stadsgeschiedenis

www.uitgeverijdekring.nl/de-beethovenstraat

Inhoud

- 7 Inleiding
- 11 De bouwgeschiedenis
- 43 De ‘Brede Jodenstraat’
- 65 Oorlog: het lot van de joden
- 101 Oorlog: verzet en hongervinter
- 135 Bevrijding en zuivering
- 165 Een straat met allure
- 183 Einde van de delicatessenstraat
- 195 Een nieuwe eeuw
- 209 Verantwoording
- 211 Bronnen



De bloemenstal van De Vries sr. (hoek Beethovenstraat/Gerrit van der Veenstraat) kort na de oorlog. In december 2001 ging zoon André de Vries met pensioen en verdween de stal. In november 2004 begon Bloemenhandel Bogaers een nieuwe stal op deze hoek.

Inleiding

BOUWMEESTER H.P. Berlage had de Beethovenstraat geen bijzondere plaats toebedeeld in zijn ontwerp van 1917 voor Plan Zuid, de stadsuitbreiding ten zuiden van Amsterdam. De rol van winkelboulevard met grootstedelijke grandeur had hij gegeven aan de naastgelegen Minervalaan. Door omstandigheden die Berlage niet kon voorzien, werd de Beethovenstraat na de oplevering eind jaren twintig evenwel de belangrijkste winkelstraat in het nieuwe stadsdeel. Middenstanders wilden zich hier al snel zo graag vestigen dat huiseigenaren woonhuizen lieten verbouwen tot winkels, zelfs in crisistijd.

Anno 2015 is de Beethovenstraat nog altijd een geliefde locatie voor winkels. Aan de vooroorlogse jaren herinneren alleen nog enkele hoogbejaarde dames die met Duitse accenten in de winkels hun bestellingen doen. Zij zijn de laatste overlevenden van de enclave van Duits-joodse vluchtelingen die zich na 1933 in en rond de Beethovenstraat vestigden en die de buurt, waar toen ook veel Nederlandse joden woonden, een joods karakter gaven.

Tijdens de bezettingsjaren coördineerden de nazi's vanuit twee panden in de buurt de jodendeportaties en de bestrijding van het verzet. Deze periode heeft een diep spoor getrokken door het Beethovenkwartier.

Naoorlogse literaire werken die zich in de Beethovenstraat afspelen, ademen een sfeer van treurnis, eenzaamheid, ziekte en dood. De straat komt er vooral uit naar voren als een *tragische* straat. Wie de geschiedenis niet kent zal dat niet begrijpen. Dit boek gaat daarom voor een belangrijk deel over de lotgevallen van Duitse en Nederlandse joden die voor de oorlog in en rond de Beethovenstraat woonden. Ik heb hun geschiedenissen en de toedracht van een aantal ingrijpende gebeurtenissen uit de oorlogsjaren gereconstrueerd met behulp van ooggetuigenverslagen, archiefonderzoek en gesprekken met (oud-)bewoners en (oud-)winkeliers.

Ruime aandacht besteed ik ook aan de opkomst en ondergang van de Beethovenstraat als delicatessenstraat in de jaren zestig en zeventig. De faam van de winkels met exquise etenswaren uit binnen- en buitenland, reikte toen tot ver buiten de stadsgrenzen. Door stijgende huren en toegenomen concurrentie van supermarkten moesten steeds meer middenstanders het veld ruimen voor doorsnee winkelketens. Deze verandering schets ik aan de hand van een aantal winkels die vanaf het eerste uur in de straat hebben gezeten, en van ouder op kind zijn overgegaan.

Het boek eindigt met de meest recente ruimtelijke ontwikkelingen in Amsterdam-Zuid en Buitenveldert (Zuidas), waarbij de Beethovenstraat is doorgetrokken tot de grens met Buitenveldert. Planologen beloven de Beethovenstraat een gouden toekomst als Station Zuid een steeds belangrijker toegangspoort wordt tot Amsterdam en snelweg en spoor in het 'Zuidasdok' ondergronds verdwijnen. De Beethovenstraat, altijd al de koningin van Plan Zuid, kan zich dan ontwikkelen tot een winkelboulevard met internationale allure. Dat Zuidasdok is op zijn vroegst in 2028 klaar,

als het er al komt. Vooral nog kampt het winkeldeel van de straat met een imagoprobleem en is nog aan het bekomen van de klappen van de laatste economische crisis.

Mijn eigen eerste kennismaking met de straat stamt uit 1977, het jaar waarin ik naar Amsterdam verhuisde. Een vriend trakteerde me toen op koffie met appeltaart in het sjieke café-restaurant Henri Smits, waar ik me niet helemaal op mijn plaats voelde in mijn slordige studentenkloffe. In 1992 kwam ik in de straat te wonen op nr. 116-2 hoog. Ik raakte gefascineerd door de oudere dames met accenten die ik tegenkwam op straat en in winkels en hoorde ook steeds meer buurtverhalen die met de oorlog te maken hadden. Op basis van vele gesprekken met buurtbewoners en archief- en literatuuronderzoek publiceerde ik in 1997 de eerste, beknopte versie van dit boek onder de titel *De Koningin van Plan Zuid*.

In 2000 verhuisde ik binnen hetzelfde gebouw naar een groter appartement op nr. 114-2. Ik bleef me verdiepen in de geschiedenis van de straat. Ik deed archiefonderzoek, en dankzij de veel betere zoekmogelijkheden via internet vond ik bovendien diverse mij onbekende krantenartikelen over gebeurtenissen in de straat en over bewoners. Ook werd ik door de jaren heen uit binnen- en buitenland geregeld benaderd door (oud-)bewoners of familie van hen, die mij nieuwe verhalen vertelden.

Een bijzondere ontdekking was dat ook mijn eigen huis een bewogen verborgen geschiedenis kende. Daar woonde tussen 1934 en 1941 de Duits-joodse familie Katz, van wie alleen dochter Ruth de oorlog overleefde. Ik kreeg contact met Ruths dochter Ellen. Op 4 mei 2013 nam ik deel aan de Open Joodse Huizen Dag en ontving een grote groep be-

langstellenden in mijn achterkamer, die zich nog in authentieke staat bevindt en waar met enig inlevingsvermogen het verleden voelbaar is. Ik vertelde over de buurt in oorlogstijd en over de wederwaardigheden van de familie Katz, daarbij geholpen door Ellen, die foto's uit de nalatenschap van haar moeder had meegenomen, waaronder beelden van kinderen uit de joodse crèche. Deze aangrijpende foto's en het hartverscheurende verhaal van de familie Katz maakten diepe indruk op de aanwezigen.

In diezelfde achterkamer ontving ik ruim een jaar later de Engelse kleinzoon van Lony Rabl, de Duits-joodse eigenaresse van het beroemde Café de Paris. Hij had in de nalatenschap van zijn moeder brieven gevonden die zijn grootmoeder aan hem had geschreven nog vóór hij kon lezen. Hij wilde aan het eind van zijn leven de straat zien en de plek waar zijn familiegeschiedenis zo'n wrede wending kreeg.

De verborgen geschiedenissen van deze twee families zijn slechts twee voorbeelden van het nieuwe materiaal dat ik de afgelopen jaren verzamelde. Het resultaat is zó veel nieuwe tekst en zó veel nieuw fotomateriaal, dat deze geheel herziene en dubbeldikke editie een nieuwe naam verdiende: *De Beethovenstraat*.

Frank van Kolfschooten
Oktober 2015

De bouwgeschiedenis

ARCHITECT W.P. Berlage kreeg op 28 maart 1900 een opdracht om van te watertanden. Het Amsterdamse college van burgemeester en wethouders vroeg hem een uitbreidingsplan te maken voor een gebied ten zuiden van het toenmalige Amsterdam. Het ging om de strook die tegenwoordig wordt begrensd door het Noorder Amstelkanaal, de Berlagebrug, het Olympisch Stadion en het Zuider Amstelkanaal. In 1900 was het een uitgestrekte vlakte met boerderijen, weilanden en slootjes, waar de Amsterdamse jeugd graag speelde.

Belage brak in zijn ontwerp met de saaie lange rechte straten die kenmerkend waren voor negentiende-eeuwse wijken zoals De Pijp. Wat hem voor ogen stond was een levendig patroon van straten gegroepeerd rondom een paar grote pleinen, waaraan openbare gebouwen moesten komen. 'Want een plein zonder openbaar gebouw is geen plein van betekenis en een openbaar gebouw heeft in 't algemeen een plein nodig om tot zijn recht te komen. Plein en gebouw zijn er om elkaar,' zo lichtte Berlage zijn ontwerp toe.

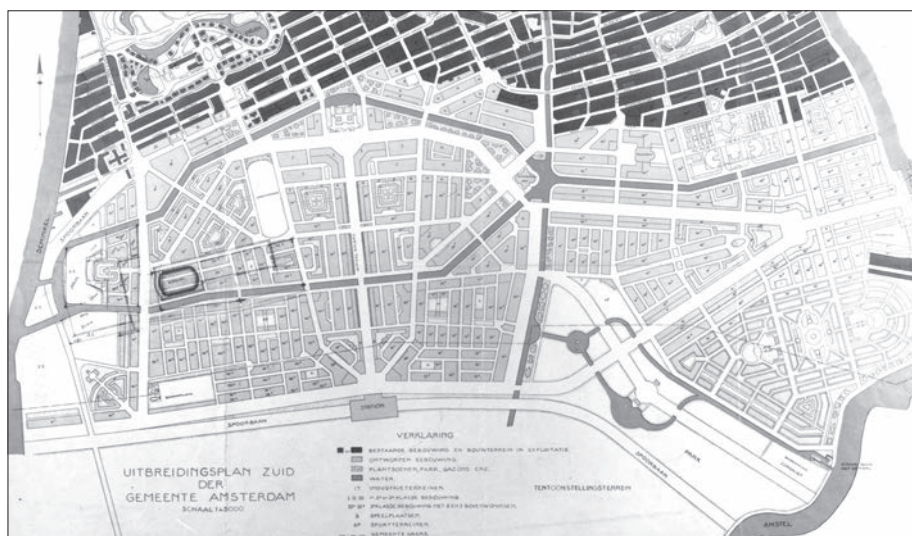
B&W keurden het plan goed op 11 januari 1905, maar de uitvoering kwam maar langzaam op gang. In 1914 was pas een klein deel klaar van Plan Zuid, zoals Berlages schepping bekend was komen te staan. Inmiddels was er behoefte gekomen aan een ringspoorbaan rondom Amsterdam, met moge-



Berlages Plan Zuid van 1905

lijk een station in Plan Zuid. Ook overwoog de gemeente in dit grote gebied een aantal openbare gebouwen neer te zetten, zoals een Academisch Ziekenhuis, een gebouw voor de Vrije Universiteit, een clubhuis voor roeivereniging De Hoop, een gebouw voor de Rijkverzekeringsbank en een Academie voor Beeldende Kunsten. Berlage kreeg de opdracht het ontwerp van 1905 aan te passen aan deze nieuwe eisen.

In zijn nieuwe plan koos Berlage voor een veel monumentalere aanpak, waarbij hem onder meer de imposante Parijse boulevards van G.E. Haussmann voor ogen stonden. Hij maakte gebruik van grootschalige elementen als waterwegen en groenstroken. De hier en daar labyrintische stratenstructuur van het oude ontwerp, verving hij door een veel barokker stratenplan, waarin de rechte lijn niet langer taboe was. Hij voorkwam dat lange straten centonig werden door



Berlages tweede Plan Zuid uit 1917

ze hier en daar een knik te laten maken of een perk in te voegen, en de rooilijn van de huizen daar te laten terugwijken. Bij de bepaling van de hoogte van de bouwblokken hield Berlage rekening met de ligging en de breedte van de straat. Deze blokken maakte hij rechthoekig, om de tuinen in het binnenblok zo min mogelijk wind te laten vangen.

Dit nieuwe plan kon ook architecten bekoren die het eerste ontwerp hadden bekritiseerd, zoals de gezaghebbende J.H.W. Leliman. Deze vond Plan Zuid nu geen 'legkaart' meer en roemde de eenheid ervan: 'De symmetrie is hersteld; de verkaveling vertoont niet meer grillige patronen, maar bij voorkeur regelmatige vierhoekige grondvormen. Het plan heeft gewonnen aan overzichtelijkheid en zakelijkheid. Hoewel veel systematischer, riekt het inderdaad toch minder naar de tekenplank dan zijn voorganger,' zo schreef Leliman.

Plan Zuid bestond uit twee helften, een westelijke en een oostelijke, van elkaar gescheiden door de Boerenwetering (langs de huidige Hobbemakade). Kenmerkend voor het oostelijke deel tussen Amstel en Boerenwetering was de Y-vormige wegenstructuur, die van het oosten naar het westen liep. Bij de brug over de Amstel (de latere Berlagebrug) leidde een brede boulevard met bomen (de Amstellaan) de bezoeker de stad in, de eerste 'vestibule'. Bij het Daniël Willinkplein (nu Victorieplein) vertakte de Amstellaan (nu Vrijheidslaan) zich in twee poten: de Noorder Amstellaan (nu Churchilllaan) en de Zuider Amstellaan (nu Rooseveltlaan). De eerstgenoemde straat ging over de Boerenwetering in het westelijk deel over in de Apollolaan. De Zuider Amstellaan liep door tot aan het stationsplein in het westelijk deel.

Bij het station liet Berlage een tweede as beginnen. Hier lag de tweede 'vestibule'. Naar het noordwesten had Berlage drie hoofdstraten in gedachten, die hij in zijn plan de Stationsstraat en de Oostelijke en Westelijke Stationsstraat noemde. De middelste van deze drie straten moest een monumentale straat worden van vijftig meter breed. Deze straat vormde de verbinding tussen het stationsplein en de grote verkeersweg (nu Apollolaan). Op het snijpunt van deze wegen zou een plein moeten komen met daaraan de Academie van Beeldende Kunsten (nu Hilton Hotel). Aan weerszijden van dat gebouw liepen wegen naar de Emmastraat en de Cornelis Schuytstraat. De beide andere stationsstraten verlieten het stationsplein in noordoostelijke en noordwestelijke richting, om met een bocht eveneens uit te komen op de grote verkeersweg (de Apollolaan).

Op 26 oktober 1917 ging de gemeenteraad akkoord met dit tweede Plan Zuid. De aanleg van de nieuwe stadswijk